

**Az eltűnt mondat
nyomában** Dante Marianacci:
Tiszavirágzás,
Noran, Bp., 2006.

Dante Marianacci regényének főhőse nagyon hasonlít szerzőjére: a vezeték nélküli Giorgio kultúrdiplomata, aki hosszú időt töltött angol nyelvterületen, s nemrég annak az intézetnek élére került, amelynek épülete egykor a magyar parlament képviselőházának adott otthont. A vissza-visszatérő utalások tovább gazdagítják történetének magyarországi hátterét: a regény mottója Petőfi *A Tisza* című versének zárószakasza, a diplomáciai tárgyalások könnyen azonosíthatóan Magyarország uniós csatlakozásáról folynak, egy futó leírásban az olasz köztársasági elnök budapesti látogatásának jeleit is ismerhetjük fel, a főhős töprengései során Székesfehérvár városnévének etimológiájáról olvashatunk, a regény nagyjelene a Tisza szegedi szakaszán játszódik, s a könyv Madách-idézettel zárul. Ám e sok-sok konkrétum ellenére a *Tiszavirágzás* korántsem egy sajátos életpálya meghatározott szakaszának krónikája, a főhős foglalkozásának a mű közlendője szempontjából vajmi kevés jelentősége van, s állomáshelyének többszöri azonosítása is csupán az elbeszélés feltétlen valóságosságát szolgálja – talán csak a két versidézet *hommage*, a tiszavirágzás pedig éppenséggel egyetemes jelképpé növekszik –, az események sokkal tágabb térben és időben zajlanak, bőséggel áradó emlékek többretegű múltjából bontakoznak ki.

A cselekmény javát kitevő emlékek a mű rövid terjedelme ellenére is gazdag regényuniverzumot alkotnak. A kisebb-nagyobb emlékmozaikok könnyen összeálló kirkójátékából sokszíniú rajzolódik ki előttünk a főhős irodalomközpontú és mégis gyakorlatias személyisége; színes epizódok által megelevenedik gyermek- és ifjúkora; kitűnő portrék fölledző erejével megjelennek szülei, tanítói és régi környezetének jellegzetes helyi figurái; élvezetes történetekből megismerhetjük szülőhelyének legendáriumát; de az eleven leírások révén részesei lehetünk egy-egy távolabbi utazásának, felnőttkori élményének is. A gazdagon folyó elbeszélést pedig rendre kiegészítik a főhős tudományos töprengései, elvont gondolatai: a vékonyka kötetben Joyce, Musil, Gadda enciklopédikuságának mintája is fölsejlik.

Erősen személyes történeteinek előadására Marianacci több elemből álló elbeszéléstechnikát alkalmazott. A regény első számú narrátora harmadik személyben és múlt időben mesél, de távolságtartó pozícióját következetesen ellentétező ellenpontozza előadásának belső monológ jellege: hőséne minden érzését, minden gon-

dolatát ismeri, harmadik személyben is az ő bensőjéből beszél. E narrátornak a szerző egy igen finom asszociációval a látszólagos szerkesztetlenségre is szabad kezet adott. A regényfikció (életvalóság?) szerint Giorgio az erős stressztől megviselve hosszú szabadságra megy, elmenekül diplomata munkája elől, s hogy kedélyét fölrazza valahogy, egy fekete humorú irodalmi idézetet keres, amely zanzásítva így él emlékezetében: „egyik-másik öngyilkosjelölt a halál küszöbén gondolja meg magát, mert eszébe jut a kávéház, ahová minden este dominózni jár”. Hősünk ugyan nem találja meg a kedélyjavító mondatot, ám a föltételezett szerző, Proust érezhetően fölzsabadítja gondolatait, s narrátor-képviselője már eszerint közvetíti őket, az elbeszélte események a gondolat szabadságával váltogatják egymást. A regény közepén azután egy fejezetet át egy másik narrátor, az ifjúkori Giorgio veszi át a szót: az újabb fikció szerint a keresett idézet helyett egy napló kerül elő. Ám a naplóíró egykori Giorgio is múlt idejű eseményeket beszél el, csak éppen időben közelebről, azaz egy másik idősíkből; továbbá a kevesebbet értő gyermek szavával és első személyben, azaz egy másik elbeszélői nézőpontból. Egy fejezet erejéig bekerül tehát az elbeszélésbe a „nekem tetszett”, „szinte semmit sem értettem”, „annyit azért felfogtam” leszállított tudatszintje, gyermeki szubjektivitása is, az elbeszélte események pedig immár nemcsak mellérendelői viszonyban követik egymást, hanem rétegződnek is, az „én azt mondom, hogy ő azt mondta” alárendelői viszonyában kínai skatulyákként épülnek egymásba. Meglehet, hogy e bonyolult narrációs játékban és időkezelésben valós események játszottak a szerző kezére – Giorgio-Marianacci valóban Proust-idézetet keresett, és valóban kezébe akadt ifjúkori naplója –, ám a valóságot is csak megfelelő technikai apparátussal lehet társszerzővé fogadni.

A regény fő idősíkjában voltaképpen a Proust-idézet gyakorlati megvalósítása folyik. Giorgio kávéháza a gyermekkori otthon, dominója a tevékeny élet. Újfajta szenvedéllyel lát otthona csinosításához, új épületrészeket rendez be, új munkaeszközöket vásárol, úszómedencét építtet, edzőtermet alakít ki magának. Ezt a cselekményidőt törlik meg azután az emlékek és a fölmerülő gondolatok különféle idősíkjai, ám ha mégannyira a prousti tudatfolyam szabadságával is, egy percre sem nélkülözve a „minden összertartozik” hitét. Marianacci narrátora minden mozzanatban, minden részletben, minden tárgyban elengedhetetlenül fontos közvetítőt lát, már-már a XIX. századi realisták valóságtiszteletével tudósít. De hát ne feledjük: a keresett idézet másik feltételezett szerzője – Giorgio kettőre gyanakszik – éppenséggel Balzac...

Az elbeszélés hangnemét korántsem a balsejtelmű alaphelyzet határozza meg. Aligha lehet kérdéses, hogy Giorgio menekülése az önvizsgálat lélektani igényét hordozza magában, a „mit csinálók és miért csinálom” kérdéparancsát veti föl, hősünk emlékképeit mégsem az önvizsgáló terápia jól ismert fájdalma kíséri, emlékezése a lehető legtermészetesebb és legderűsebb emlékezés. Történetei, ha fölsejlik is bennük olykor egy árnyalatnyi melankólia, üdék, szívderítők, mosolyra indítók, mediterrán melegségű emberi történetek. Az élet szeretete járja át őket, még az emlékező rosszkedvében is. Sokkal inkább fellinis amarcord ez a visszatekintés, mintsem freudi lélektükrözés.

Aki már ismeri Marianacci verseit (ismerheti az *Odüsszeusz a szélben* című kötetéből, melyet a Napkút Kiadó adott ki 2005-ben, Budapesten), regényében is legkedvesebb témáit láthatja viszont: a szülőföld és a család megidézésén túl a földrajzi és a szellemi utazásokat, az emberi és az irodalmi találkozásokat, férfi és nő szenvedély uralta kapcsolatát. Az erősz különösen fontos szerepet kap a regényben. Már a stressz gyötrelmeiből is egy érzéki nőalak, Veronese egyik festményének álombeli figurája igyekszik kimenekíteni a főhőst: „...ott járt-kelt előtte, meg is szólította, rejtett, kacér pillantásokat eregett felé, talán üzenet volt ez, jel a szökésre”; és a menekülés bibliai szentségű útvonalát, a születésig visszavezető utat is éppen ő sugallja neki: „Egy távoli pontra mutatott a világegyetem térképén, egy üstökösként fénylő pontra, mely a Háromkirályok útját vezérelte Betlehembe”. A regény végén pedig, a gyermekszerelem ártatlanul erotikus epizódjai után igazi hús-vér figurává testesül ez a képből álommá lett, kétszeresen is elvont nőalak: Giorgio a gyönyörű Mariannával, a rovarok tudós kutatójával tér vissza magyarországi állomáshelyére, hogy vele együtt megfigyelje és maga is kövesse a leginkább szerelemre született lények, a kérészek nászünnepe. A tiszavirágzás, a szenvedély fűtötte rövid élet örök, ám olasz földön kevéssé ismert jelképe ezzel Giorgio életének jelképévé és a könyv címévé is válik.

A töredékes idő és lehetséges tágítása a költő Marianaccinak is jellegzetes motívuma. „A pillanatban fölemészttem a végtelent” – írja egyik versének emblematikus zárósortában, s a *Tiszavirágzás* szépprózájával most éppen arra tett kísérletet, hogy ezt a pillanatra sűrített végtelent szavakba foglalja. S amikor élvezetes regényét a magunk töredék-idejéből kitekintve, Lukácsi Margit szép magyar fordításában olvassuk, mindinkább az lehet az érzésünk, hogy ha az a bizonyos Proust-mondat nem került is elő, egy kicsit bővebb, egy kicsit más, újabb és eredeti változatban mégiscsak itt áll előttünk.

Szénási Ferenc

Szovjet lágerekben Stark Tamás: Magyar foglyok a Szovjetunióban, Lucidus Kiadó, Bp., 2006.

Stark Tamás első könyve 1989-ben a Történettudományi Intézet Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok kiadványsorozatában Magyarország második világháborús emberveszteségét tekintette át a korábbi, többnyire csak globális, hozzávetőleges becslésekkel szemben veszteséforrások (hadműveletek, fogság, zsidóság, vándormozgás) szerinti részletezésben, mindmáig a legkörültekintőbben és legalaposabban mérlegelt számszerű adatokra támaszkodva, olykor jelentősen módosítva a korábbi, többnyire erősen fölfelé kerekített becsléseket. Későbbi munkái is a világháborús évtized leginkább érintett intézményeivel, társadalmi csoportjaival foglalkoznak behatóan.

Legújabb könyve az évtizedeken át szinte tabuként kezelt témát, a Szovjetunió-beli magyar foglyok kérdéskörét járja körül. Jellemző, hogy a felhasznált irodalom jegyzékében feltüntetett mintegy százharminc tétel túlnyomó része az utóbbi másfél évtizedben látott napvilágot. 1989 előtt a forrásoknak csak az egynegyede jelent meg, azoknak is jelentős része nyugaton, emigráns szerzőktől. A foglyok kérdést érintő első komolyabb hazai tanulmányok az 1984-es évhez köthetők, de adataik egymástól többszörösen eltérnek. Stark Tamás már 1986-ban megállapítja, hogy a háború után nyugaton maradt és keletről vissza nem tért személyek lényegesen nagyobb mértékben csökkentették az ország népességét, mint a konkrét harci cselekmények áldozatai. Új könyve bevezetésében előljáróban leszögezi azt is, hogy a „hadifoglyok” a Szovjetunióban valójában kényszermunkások voltak akkor is, ha katonaként estek fogságba. Közvetett módon kifejezésre jut ez abban is, hogy a könyv címében nem „hadifoglyok”, hanem „foglyok” szerepelnek.

A könyv első harmadában a polgári lakosság elhurcolásának körülményeivel foglalkozik: földrajzi tájanként, megyénként, sőt fontosabb helységenként részletezi a harcok során szovjet fogságba hurcolt civil személyek számát. Külön fejezetet szentel a kárpátaljai magyar nemzetiségű férfiak, a Felső-Tisza vidéke, a Felső Bodroghöz és az Ung-vidék polgári lakossága elhurcolásának, a magyarországi „németek” „mozgósításá”-nak olyan helységekből is, ahol egyetlen német anyanyelvűt sem mutattak ki a népszámláláskor. Példákkal bizonyítja, hogy a súlyosabb harcok után több civilt hurcoltak el, nagyobb volt az erőszak és kollektív felelősségre vonás, mint a gyors előnyomulás után.

A Magyarország háború alatti, többszörösen megnagyobodott területéről elhurcoltak száma Stark Tamás szerint hat-száz-hétszázezerre, ebből a civilek százötven-kétszázezer-